

3. Ο «Κανών πίστεως» ή ο «Κανών αληθείας» ή ο «εκκλησιαστικός Κανών»

Ο ιστορικός Ηγήσιππος στο έργο του *Υπομνήματα*, αναφέρει ότι αν και κατά την αποστολική εποχή η διδασκαλία της Εκκλησίας ήταν ακόμη παρθένος, καθαρή και αδιάφθορη, «*υπήρχόν τινες, παραφθείρειν επιχειρούντων τον υγιή κανόνα του σωτηρίου κηρύγματος*»¹. Με αυτή την έννοια και το περιεχόμενο του όρου «Κανών», δηλαδή του τρόπου και του περιεχομένου της διδασκαλίας της Εκκλησίας, κάνει λόγο για πρώτη φορά, ο Απόστολος Παύλος στην *΄ Προς Κορινθίους Επιστολή* του, όταν συγκρίνοντας τους διαβολείς του έργου του Ιουδαίους με τον ίδιο, τονίζει ότι μόνο εκείνος δίδαξε σύμφωνα με τον θείο Κανόνα (10, 12-18) και στην *Προς Γαλάτας Επιστολή* του, γράφει προς τους πιστούς ότι εάν ακολουθούν τον Κανόνα της διδασκαλίας του, θα λάβουν την ειρήνη και το έλεος του Θεού (6,14).

Ακολουθώντας έκτοτε την Παύλεια αυτήν συμβουλή και την Ιωάννεια τακτική, οι Πατέρες και οι εκκλησιαστικοί συγγραφείς, συμβούλευαν τους πιστούς να παραμένουν εδραίοι σ' αυτό τον κανόνα των Αποστόλων. Ο Κλήμης Ρώμης, δρώντας και γράφοντας την ίδια εποχή με τον Ιωάννη αντιμετώπιζε τις ταραχές στην Εκκλησία της Κορίνθου και συμβούλευε τους αδελφούς υπενθυμίζοντας τον κανόνα, τον οποίο τους παρέδωσε ο ιδρυτής της Εκκλησίας τους², προτρέποντας συγχρόνως το ιερατείο της Εκκλησίας της Κορίνθου, όπως ευαρεστεί «*εν τω ιδίω τάγματι τω θεώ εν αγαθή συνειδήσει υπάρχων, μη παρεκβαίνων τον ωρισμένον της λειτουργίας αυτού κανόνα, εν σεμνότητι*»³.

Είναι αξιοσημείωτο ότι μέχρι τον Ειρηναίο ο όρος «Κανών αληθείας», σε αντίθεση με τον ψευδή κανόνα των αιρετικών, χρησιμοποιείται για πρώτη φορά από τον επίσκοπο Κορίνθου Διονύσιο (περίπου 160-180), στην *Επιστολή προς Νικομηδέας*⁴, γι' αυτό και δίκαια έχει τονισθεί ότι «*στο πρόσωπο του Διονυσίου έχουμε τον πρώτο θεολόγο του Κανόνα*»⁵.

Η Εκκλησία λοιπόν, έβλεπε την Παράδοσή της να εκφράζεται πρώτιστα σ' αυτό που οι αντιγνωστικοί εκκλησιαστικοί ονόμαζαν «Κανόνα της πίστεως» ή «Κανόνα της αληθείας» (*Regula veritatis* η *Regula fidei*), ή «Νόμο της πίστεως» (*Lex fidei*). Ο όρος «Κανών» στην θεολογική γλώσσα έχει μεταφορική σημασία και προσδιορίζει το μέτρο της ορθής πίστης που είχε δοθεί στην Εκκλησία από τους Αποστόλους, ενώ η θεολογία της Εκκλησίας δεν ήταν για άλλο λόγο έγκυρη και αυθεντική, παρά μόνο για το ότι στηριζόταν στην διδασκαλία των Αποστόλων, δηλαδή στον κανόνα τον οποίο εκείνοι χάραξαν. Η θεολογία αυτή της Εκκλησίας αποτελεί την «*παρακαταθήκην*», η οποία διαστέλλεται από «*τας βεβήλους κενοφωνίας και αντιθέσεις της ψευδωνύμων γνώσεως*» (*Α' Τιμ. 6,20*)⁶, και τίποτε άλλο, γι' αυτό δίκαια ο Τερτυλλιανός εξανίσταται εναντίον των αιρετικών που θεωρούσαν την παρακαταθήκη αυτή ως απόκρυφη⁷.

Ο Ειρηναίος χρησιμοποιεί τον όρο «Κανών αληθείας» δέκα φορές στον *Ελεγχο*, όπου σε όλες τις περιπτώσεις σημαίνει ή την απ' αρχής παραδοθείσα ανόθευτη αλήθεια ή την ορθή πίστη. Για τον επίσκοπο Λυώνος είναι αναμφισβήτητο γεγονός ότι μόνο όσοι ακολουθούν την μαρτυρία των Αποστόλων και τηρούν τον αδιάφθορο Κανόνα της αλήθειας, θα μπορέσουν να σωθούν⁸.

Στην *Επίδειξη* εγκαταλείπει τον όρο αυτό και ομιλεί περί του «Κανόνα της πίστεως», ο οποίος θεωρείται «η βάση της οικοδομής και το θεμέλιο της σωτηρίας»⁹. Την αλήθεια αυτή οι προφήτες προανήγγειλαν, ο Χριστός πραγματοποίησε, οι Απόστολοι την μετέδωσαν σ' εμάς και η Εκκλησία την προσφέρει στα τέκνα της. Γι' αυτό και οφείλουμε να την διατηρήσουμε με πολλή προφύλαξη, ώστε να ευαρεστήσουμε τον Θεό με αγαθά έργα και με την ειλικρινή επιθυμία μιας ενάρετης ζωής¹⁰. Οι αιρετικοί, γράφει συγκεκριμένα, «καθήμενοι επί καθέδρας λοιμών», διαχέουν το δηλητήριο της διδασκαλίας τους σε όσους τους ακούουν. «Αλλά η ιδική μας τύχη δεν θα είναι η τοιαύτη, εάν έχωμεν ένα αμετάβλητο κανόνα πίστεως και τηρώμεν τας εντολάς του Θεού πιστεύοντες εις Αυτόν, φοβούμενοι Αυτόν ως Κύριον και αγαπώντες Αυτόν ως Πατέρα»¹¹.

Ο σύγχρονος του Ειρηναίου μικρασιάτης πρεσβύτερος που συνέγραψε το απόκρυφο έργο *Πράξεις Παύλου και Θέκλης*, συνέταξε και την λεγόμενη *Γ' προς Κορινθίους επιστολή*, στην κατακλείδα της οποίας ο Παύλος αναφέρεται στον «Κανόνα» προτρέποντας τους πιστούς να τον ακολουθούν και απειλώντας, όποιον παρεκκλίνει από αυτόν, ότι «το πυρ εστί μετ' αυτού»¹².

Ο Τερτυλλιανός, κάνει αναφορά σε διάφορα έργα του στον όρο «Κανών» και μάλιστα ακόμη και μετά την προσχώρησή του στον Μοντανισμό, οπότε και παρέμεινε πιστός στον Κανόνα αυτόν. Έτσι, κάνει λόγο για «Κανόνα πίστεως», τον οποίο έκαναν γνωστό οι Απόστολοι σε όλους τους ανθρώπους¹³, και για «Κανόνα αληθείας», ο οποίος προέρχεται από τον Χριστό και έχει παραδοθεί μέσω των οπαδών του¹⁴. Είναι αξιοσημείωτο ότι χωρίς να εξηγεί γιατί, αποκαλεί την φράση του Παύλου «δει γαρ και αιρέσεις εν υμίν είναι» (*Α' Κορ*, 11,19) ως τον αρχαιότερο Κανόνα αληθείας¹⁵. Επίσης, κάνει λόγο όχι μόνο για «Κανόνα διδασκαλίας», τον οποίο μάλιστα παραβαίνουν οι αιρετικοί¹⁶, αλλά και για «Κανόνα προσευχής»¹⁷. Τονίζει ότι όταν ένας πιστός παραβαίνει τον Κανόνα, παύει να θεωρείται Χριστιανός¹⁸. Αναφερόμενος μάλιστα στους Απελλιανούς, τους κατηγορεί ότι δανείζονται τις Γραφές της πίστης εκείνης, την οποία και πολεμούν, για να στηρίξουν την επιχειρηματολογία τους, αν και η πίστη τους θεμελιώνεται σε διαφορετικό κανόνα¹⁹.

Θεωρούμε αξιοσημείωτο, ότι στο τέλος του έργου *Μαρτύριον Πολυκάρπου*, όπως αυτό υπάρχει στον λεγόμενο Κώδικα της Μόσχας, γίνεται λόγος για πρώτη φορά περί του «εκκλησιαστικού και καθολικού κανόνος»²⁰ σε ενικό αριθμό και σε αντίθεση προς την πλειάδα των

αιρετικών δοξασιών. Διά του ενικού και του χαρακτηρισμού «καθολικόν» υπονοείται η μία και μοναδική εκκλησιαστική παράδοση, η οποία απαντά εν γένει σε κάθε τοπική Εκκλησία, επισημαίνει ο Ιω. Φειδάς. Όπως δηλαδή η «καθολική Εκκλησία» πραγματώνεται ιστορικά στην τοπική Εκκλησία, έτσι βιώνεται και ο ένας «εκκλησιαστικός και καθολικός Κανών» μόνο μέσα στην τοπική Εκκλησία, στην κάθε τοπική Εκκλησία. «Ως εκ τούτου η ενιαία αποστολική παράδοση φανερώνεται αποκλειστικά και μόνο στις τοπικές Εκκλησίες ως μία βιούμενη εκκλησιαστική πραγματικότητα. Η πίστη των τοπικών Εκκλησιών στη μία και κοινή αποστολική παράδοση αποτελεί το κριτήριο και τον “κανόνα” της ορθοδοξίας τους και της ενότητός τους, γι’ αυτό και είναι ένα μέσο εναντίον της αιρετικής αυθαιρεσίας»²¹.

Ο Κλήμης ο Αλεξανδρεύς προσδίδει επίσης στην λέξη «Κανών» το επίθετο «εκκλησιαστικός», υπονοώντας το σταθερό περιεχόμενο της χριστιανικής διδασκαλίας και το οποίο διασώζεται στην Εκκλησία ως δόγμα και ως μυστική παρακαταθήκη²²: «Κανών εκκλησιαστικός η συνωδία και η συμφωνία νόμου τε και προφητών τη κατά την του Κυρίου παρουσίαν παραδιδόμενη διαθήκη»²³. Ο Παύλος, συνεχίζει, όταν δίδασκε τον Λόγο, δίδασκε την γνώση που είναι τελείωση της πίστης και πλουσιότερη από την κατήχηση, «κατά το μεγαλείον της του Κυρίου διδασκαλίας και τον εκκλησιαστικόν κανόνα»²⁴. Εμείς οι Χριστιανοί, τονίζει χαρακτηριστικά, με κανένα τρόπο δεν παραβαίνουμε τον εκκλησιαστικό κανόνα: «και μάλιστα την περί των μεγίστων ομολογίαν ημείς μεν φυλάττομεν, οι δε (αιρετικοί) παραβαίνουσι»²⁵. Για τον Κλήμεντα λοιπόν, μόνο όποιος ακολουθεί τον εκκλησιαστικό Κανόνα είναι όσιος και πραγματικά θεοσεβής, στον οποίο και μόνο απονέμεται ό,τι ζήτησε σύμφωνα με το θείο θέλημα²⁶. Αντίθετα, εκείνος που δεν τον ακολουθεί, είναι μόνο ο αιρετικός²⁷.

Γι’ αυτό, συνεχίζει ο αλεξανδρινός συγγραφέας, δεν έχουν δίκαιο, όσοι μη Χριστιανοί προβάλλουν την ένσταση, ότι εμείς δεν πρέπει να πιστεύουμε εξ αιτίας της διαφωνίας των αιρέσεων, εφ’ όσον η κάθε μία διδάσκει διαφορετικά από την άλλη. Άλλωστε, αν και στους Ιουδαίους και στους δοκιμότερους Έλληνες φιλόσοφους υπάρχουν πάμπολλες αιρέσεις, εν τούτοις κανείς δεν υποστηρίζει ότι πρέπει κάποιος να διστάζει, ή να φιλοσοφεί σαν τους Έλληνες, ή να σκέφτεται σαν τους Ιουδαίους λόγω της διαφωνίας των αιρέσεων που υπάρχουν σ’ αυτούς. Αυτό λοιπόν συμβαίνει και με τον Χριστιανισμό: αν κάποιος παραβεί τις συμφωνίες και προσπεράσει την ομολογία, δεν είναι δυνατόν και εμείς να διακόψουμε την σχέση μας με την αλήθεια. Όπως ο σωστός άνθρωπος δεν πρέπει να ψεύδεται και ν’ ακυρώνει καμιά υπόσχεσή του, έστω και αν μερικοί άλλοι παραβαίνουν τις συμφωνίες τους, έτσι και εμείς δεν πρέπει να παραβαίνουμε τον εκκλησιαστικό Κανόνα. Αναμφισβήτητα, αυτοί

είναι οι παραβάτες, ενώ εμείς φυλάττουμε εξαιρετικά την ομολογία μας για τα μέγιστα και πιστεύουμε σε όσους σταθερά κρατούν την αλήθεια²⁸.

Κατά συνέπεια ο εκκλησιαστικός Κανών αποτελεί μέτρο και κριτήριο ορθοδοξίας και ορθοπραξίας, γι' αυτό «οι μη κατ' αξίαν του Θεού και του Κυρίου τας γραφάς λαλούντες τε και παραδιδόντες» τον υποκαθιστούν «αποστερούντες του Κυρίου την αληθή διδασκαλίαν· παραθήκη γαρ αποδιδόμενη θεώ η κατά την του κυρίου διδασκαλίαν διά των αποστόλων αυτού της θεοσεβούς παραδόσεως σύνεσις τε και συνάσκησις»²⁹. Είναι αξιοσημείωτο ότι στον Κλήμεντα η Παράδοση συνυπάρχει με το εκκλησιαστικό φρόνημα και διασφαλίζει την διδασκαλία της Εκκλησίας στηριζόμενη ακριβώς σ' αυτόν τον εκκλησιαστικό Κανόνα, ενώ «Γραφή, Παράδοση και Εκκλησία φαίνεται ότι είναι στη σκέψη του Κλήμη μεγέθη αλληλοπεριχωρούμενα»³⁰.

Την απάντηση στο ερώτημα, πώς εκτρέπεται ο εκκλησιαστικός Κανών, μας την δίδει ο Ευσέβιος Καισαρείας ομιλώντας για τον επίσκοπο Βόστρων Βήρυλλο (μέσα γ' αιώνα), ο οποίος εξέφρασε αιρετικές απόψεις, τις οποίες τελικά αποκήρυξε μετά από σύγκληση συνόδου³¹, την ίδια δε απάντηση δίδει και η Σύνοδος Αντιοχείας (268), κατά του Παύλου Σαμοσατέως, ο οποίος «αποστάς του κανόνος, επί κίβδηλα και νόθα διδάγματα μετελήλυθεν, ουδέ δει του έξω όντος τας πράξεις κρίνειν»³².

Για τον εκκλησιαστικό Κανόνα κάνει αναφορά και ο Ωριγένης, όταν ερμηνεύει την φράση του προφήτη Ιερεμία, «περιτμήθητε τω θεώ υμών και περιτέμεσθε την σκληροκαρδίαν υμών» (Ιερ. 4,4). Αναφερόμενος συγκεκριμένα στους αιρετικούς γράφει ότι είναι απερίτμητος στην καρδιά, όποιος έχει αιρετικές απόψεις στον νου του και βλάσφημους ισχυρισμούς εναντίον της γνώσης του Χριστού στην καρδιά του. Όμως, είναι περιτετμημένος στην καρδιά, όποιος φυλάσσει την αγνή πίστη στην ειλικρίνεια της συνείδησης, για τον οποίο έχει ειπωθεί, «μακάριοι οι καθαροί τη καρδιά, ότι αυτοί τον Θεόν όψονται» (Ματθ. 5,8)³³. Οι αιρετικοί, οι οποίοι «διενοήθησαν και ελάλησαν εν πονηρία, αδικίαν εις το ύψος ελάλησαν· έθεντο εις ουρανόν το στόμα αυτών» (Ψαλμ. 72, 8-9), γι' αυτόν τον λόγο αποκαλούνται απερίτμητοι και ακάθαρμοι στα χείλη τους. Αντίθετα με αυτούς, περιτετμημένος και καθαρός είναι εκείνος που πάντοτε διαλαλεί τον λόγο του Θεού και ακολουθεί υγιή δόγματα, τα οποία είναι οχυρωμένα με ευαγγελικούς και αποστολικούς κανόνες. Συνεπώς, ακόμη και η περιτομή των χειλέων έχει δοθεί στην Εκκλησία του Θεού³⁴.

Κατά τον Ωριγένη, όντως και οι αιρετικοί περιτέμνονται μεν στα ήθη και στην καρδιά, αλλά «ου τω θεώ». Περιτέμνονται δηλαδή «παρά τον λόγον τον της αληθείας, παρά τον λόγον τον της εκκλησίας», γιατί όταν είσαι «κατά τον εκκλησιαστικόν κανόνα, κατά την πρόθεσιν της υγιούς διδασκαλίας κοινωνικός, ου περιτέμνησαι μόνον, αλλά περιτέμνησαι τω θεώ»³⁵. Για τον αλεξανδρινό εκκλησιαστικό συγγραφέα, οι αιρετικοί είναι

«ξένοι του εκκλησιαστικού λόγου»³⁶, αφού μη στηριζόμενοι στην πέτρα της πίστεως και μη μιμούμενοι τον Χριστό³⁷, με τις διδασκαλίες τους λυπούν τον εκκλησιαστικό λόγο³⁸.

Ο Φιρμιλιανός Καισαρείας, αναφερόμενος σε μία αιρετική γυναίκα, η οποία έδρασε στην περιοχή του περί το 234, κάνει επίσης αναφορά στην ύπαρξη ενός εκκλησιαστικού Κανόνα, τον οποίο χρησιμοποιούσε μία αιρετική γυναίκα. Αυτή η γυναίκα εξαπατούσε τους πιστούς όχι μόνο με ψευδοπροφητείες και ψευδοδιδασκαλίες, αλλά και με το να τελεί μυστήρια. Υποκρινόταν με όχι ευκαταφρόνητη επίκληση ότι αγίαζε τον άρτο, επιτελούσε την Ευχαριστία, πρόσφερε θυσία στον Κύριο μαζί με το μυστήριο της συνηθισμένης διδασκαλίας, βάπτιζε πολλούς χρησιμοποιώντας τους συνήθεις και αρμόζοντες λόγους, για να μην φανεί καθόλου ότι διαφέρει από τον εκκλησιαστικό κανόνα³⁹, τον Κανόνα της αληθείας⁴⁰. Ο δε Κυπριανός Καρθαγένης, εμμένοντας συνεχώς στην Καθολικότητα της Εκκλησίας, αποκαλεί τον Κανόνα Καθολικό⁴¹.

Σαφέστατα λοιπόν, αυτός ο τύπος ύπαρξης του Κανόνα δεν είναι κανείς άλλος από την Εκκλησία, εκτός της οποίας δεν υπάρχει ούτε Γραφή, ούτε Παράδοση, επειδή η σωτηρία και η Αποκάλυψη είναι τόσο άπειρες, ώστε η σωτηρία δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί και η Αποκάλυψη δεν μπορεί να εγκολπωθεί από άτομα μεμονωμένα, αλλά μόνο διά και εν τη κοινωνία πάντων. Μόνο από κοινού μπορούν οι άνθρωποι να τα κατανοήσουν, να τα πραγματοποιήσουν, να τα εκφράσουν και να τα μεταφράσουν σε σταθερές μορφές της κοινής θρησκευτικής ζωής⁴². Άρα, μόνο η Εκκλησία φέρει την μαρτυρία της αληθείας, όχι δυνάμει της αναμνήσεως ή δυνάμει των λόγων που άλλοι είπαν, αλλ' από την ίδια την ζωή της, την ακατάπαυστη εμπειρία της και από την καθολική της πληρότητα⁴³. Για τον Βλ. Φειδά, όντως η γνήσια Αγία Γραφή και η αυθεντική Αποστολική Παράδοση αποτελούσε τον Κανόνα της αληθείας (*regula veritatis*) ή τον Κανόνα της πίστεως (*regula fidei*) της Εκκλησία⁴⁴. Όπως εύστοχα παρατηρεί ο Κ. Σκουτέρης, υπήρχε βαθειά πεποίθηση στην «νεαρή» Εκκλησία ότι η Παράδοση έχει δοθεί στην όλη Εκκλησία και προστατεύεται από το όλο σώμα των πιστών⁴⁵.

Ακόμη και οι πιστοί των δύο πρώτων αιώνων της Εκκλησίας που δεν γνώριζαν την ελληνική γλώσσα για να διαβάσουν την Γραφή, προστάτευαν την Παράδοση, με το να την έχουν χαραγμένη στην καρδιά τους, όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν ο Απολογητής Αριστείδης ο Αθηναίος στην *Απολογία* του προς τον ρωμαίο αυτοκράτορα Αδριανό Αντωνίνο Πίο⁴⁶ και ο Ειρηναίος Λυώνος. Με αυτή την ορθή τάξη της Παράδοσης συμφωνούν και πολλά έθνη βαρβάρων, τονίζει ο μικρασιάτης επίσκοπος, τα οποία πιστεύουν μεν στον Χριστό, αλλά έχουν την σωτηρία γραμμένη στην καρδιά τους με το Άγιο Πνεύμα, χωρίς χαρτί και μελάνι, και διαφυλάσσουν με ακρίβεια την αρχαία Παράδοση. Αν κάποιος τους μιλούσε στην γλώσσα τους και τους έλεγε, τα όσα επινόησαν οι αιρετικοί,

θα έφευγαν όσο γίνεται πιο μακριά κλείνοντας αμέσως τ' αυτιά τους, μη ανεχόμενοι ούτε ν' ακούσουν την βλάσφημη συζήτηση. Ακολουθώντας αυτή την αρχαία Παράδοση των Αποστόλων, δεν δέχονται μήτε να συλλάβει ο νους τους την οποιαδήποτε τερατολογία των αιρετικών⁴⁷. Αυτή η Παράδοση, είτε στην γραπτή, είτε στην προφορική της μορφή, τα κατά τον Κλήμεντα τον Αλεξανδρέα «προγονικά και αποστολικά σπέρματα», δεν μπορούν να κατανοηθούν αφ' εαυτών και με τις συνήθεις νοητικές ικανότητες των ανθρώπων, γιατί η κατανόηση της Παραδόσεως προϋποθέτει πνευματική συγκρότηση⁴⁸.

Ποιά ακριβώς όμως είναι αυτή η Αποστολική Παράδοση, την οποία αθετούν οι αιρετικοί; Ποιός καθιέρωσε τον Αποστολικό Κανόνα πίστεως ή αληθείας και τον παρέδωσε στην Εκκλησία; Είναι πολύ σημαντική η πληροφορία που λαμβάνουμε από τον Ειρηναίο Λυώνος, την οποία οπωσδήποτε θα είχε λάβει από τον διδάσκαλό του και μαθητή του Ιωάννη, Πολύκαρπο Σμύρνης. Σύμφωνα με αυτήν, ο Απόστολος Ιωάννης, θέλοντας με το κήρυγμα του Ευαγγελίου να ξεριζώσει την πλάνη που έσπειρε στους ανθρώπους ο Κήρινθος και πολύ πιο πριν η παραφυάδα της «ψευδωνύμου γνώσεως», οι Νικολαΐτες, προκειμένου να τους προκαλέσει σύγχυση και να εξαλείψει την διδασκαλία τους ότι άλλος είναι ο Δημιουργός και άλλος ο Πατήρ του Κυρίου, όρισε τον Κανόνα της αληθείας στην Εκκλησία, δηλαδή ότι υπάρχει ένας Θεός παντοδύναμος, ο οποίος με τον Λόγο του δημιούργησε τα πάντα, ορατά και αόρατα. Ήθελε, επίσης, να δείξει ότι με τον Λόγο, με τον οποίο ο Θεός τελειοποίησε την Δημιουργία, με αυτόν έδωσε την σωτηρία στους ανθρώπους που δημιούργησε. Γι' αυτό άρχισε ως εξής την διδασκαλία του Ευαγγελίου: «*Εν αρχή ην ο Λογος, και ο Λογος ην προς τον θεόν, και θεός ην ο Λογος. ούτος ην εν αρχή προς τον θεόν. πάντα δι' αυτού εγένετο, και χωρίς αυτού εγένετο ουδέ εν ο γέγονεν. εν αυτώ ζωή ην, και η ζωή ην το φως των ανθρώπων· και το φως εν τη σκοτία φαίνει, και η σκοτία αυτό ου κατέλαβεν*» (Ιω. 1,1-2).... Έτσι, ο ίδιος ο Ιωάννης αφαίρεσε όλες τις αντιγνωμίες λέγοντας, «*εν τω κόσμω ην, και ο κόσμος δι' αυτού εγένετο, και ο κόσμος αυτόν ουκ έγνω. εις τα ίδια ήλθεν, και οι ίδιοι αυτόν ου παρέλαβον*» (Ιω. 1,10-11)⁴⁹.

Κατά συνέπεια, ο πρώτος Κανών της αληθείας υπήρξε στην κυριολεξία Κανών Αποστολικός, αφού συντάχθηκε από τον τελευταίο επιζώντα Απόστολο, τον Ευαγγελιστή Ιωάννη, ο οποίος εναντιούμενος στους πρεσβεύοντες αντίθετα αιρετικούς της εποχής του, διακήρυξε μέσω του Ευαγγελίου του και των Επιστολών του την μοναδικότητα του Θεού, την θεότητα του Υιού και την ενανθρώπησή του για την σωτηρία του ανθρώπου. Επομένως, ο C. H. Turner έχει δίκαιο κατά το ήμισυ όταν γράφει, ότι: «Όταν οι Χριστιανοί εχαρακτήριζον τον "Κανονα της πίστεως" ως "Αποστολικόν", δεν εννοούσαν ότι τον είχαν διατυπώσει οι Απόστολοι, αλλά ότι η ομολογία της πίστεως που κάθε κατηχούμενος απήγγελε προ

της βαπτίσεώς του, διετύπωνε συνοπτικώς την πίστιν, την οποίαν είχαν διδάξει και μεταδώσει οι Απόστολοι εις τους μαθητάς των, διά να την διδάξουν εις τους μεταγενεστέρους»⁵⁰.

Αναπτύσσοντας περισσότερο «τον εκκλησιαστικόν κανόνα και καθολικόν ως παρέλαβεν παρά του αγίου»⁵¹ Πολυκάρπου και εκείνος από τον διδάσκαλό του, τον Ευαγγελιστή Ιωάννη, ο επίσκοπος Λυώνος γράφει ότι η Εκκλησία, αν και έχει εξαπλωθεί μέχρι τα πέρατα της οικουμένης, παρέλαβε από τους Αποστόλους και τους μαθητές τους την πίστη σε ένα Θεό, Πατέρα Παντοκράτορα, «τον πεποιηκότα τον ουρανόν, και την γην, και τας θαλάσσας, και πάντα τα εν αυτοίς» (Ψαλμ. 145,6 και Πραξ. 4,24)· και σε ένα Χριστό Ιησού, τον Υιό του Θεού που σαρκώθηκε για την δική μας σωτηρία· και στο Πνεύμα το Άγιο που ανήγγειλε με το στόμα των προφητών την οικονομία του Θεού, τις ελεύσεις, την γέννηση από Παρθένο, το πάθος, την εκ νεκρών ανάσταση και την ένσαρκη ανάληψη στους ουρανούς του αγαπημένου Χριστού Ιησού, του Κυρίου μας, και την «εν τη δόξη του Πατρός» (Ματθ. 16,27) παρουσία και έλευσή του από τους ουρανούς με σκοπό το «ανακεφαλαιώσασθαι τα πάντα» (Εφ. 1,10), και για ν' αναστήσει κάθε άνθρωπο, ώστε μπροστά στον Χριστό Ιησού τον Κύριό μας και Θεό και Σωτήρα και Βασιλέα κατά την ευδοκία του αοράτου Πατρός, «παν γόνυ κάμψη επουρανίων και επιγείων και καταχθονίων, και πάσα γλώσσα εξομολογήσεται αυτώ» (Φιλ. 2,10-11) και για να κρίνει δικαίως τους πάντες⁵².

Ο μικρασιάτης επίσκοπος Λυώνος προτρέπει τους πιστούς να κατέχουν αυτόν τον Κανόνα της αληθείας, δηλαδή ότι υπάρχει ένας Θεός Παντοδύναμος, ο οποίος διά του Λόγου δημιούργησε τα πάντα και όχι με τους Αγγέλους ή κάποιες Δυνάμεις. Διά του Λόγου και του Πνεύματός Του δημιούργησε, διευθέτησε και κυβερνά τα πάντα και σε όλα παρέχει το είναι. Αυτός δημιούργησε τον κόσμο, ο οποίος συνίσταται εκ πάντων, αυτός έπλασε τον άνθρωπο, αυτός είναι «ο Θεός Αβραάμ και Θεός Ισαάκ και Θεός Ιακώβ» (Ματθ. 22,32), υπεράνω του οποίου δεν υπάρχει άλλος Θεός, ούτε Αρχή, ούτε Δύναμη, ούτε Πλήρωμα. Αυτός είναι ο Πατήρ του Κυρίου ημών Ιησού Χριστού. Κρατώντας λοιπόν αυτόν τον Κανόνα και, μολονότι οι αιρετικοί λέγουν ποικίλα και πολλά, εύκολα τους αποκαλύπτουμε ότι παρεξέκλιναν από την αλήθεια⁵³.

Ο Ειρηναίος θεωρεί ότι οι αιρετικοί, επειδή είναι τυφλοί έναντι της αληθείας, παρεκκλίνουν και βαδίζουν όλο και σε διαφορετική οδό, και γι' αυτό σε όλα τα σημεία της διδασκαλίας τους είναι διασκορπισμένες ασυμφωνίες και ανακολουθίες. Επαναλαμβάνοντας κατά κάποιο τρόπο στο Ε' βιβλίο του Ελέγχου τον προαναφερθέντα Κανόνα της αληθείας, τονίζει ιδιαίτερα το γεγονός ότι σε αντίθεση προς τους αιρετικούς, η οδός των ανθρώπων της Εκκλησίας περιβάλλει όλο τον κόσμο, διότι κατέχει σίγουρη την Παράδοση από τους Αποστόλους. Μας δωρίζει, επίσης, να βλέπουμε ότι μία και η αυτή είναι η πίστη όλων, διότι όλοι δέχονται εκ

των προτέρων ένα και τον αυτόν Θεό Πατέρα, πιστεύουν στην ίδια οικονομία της ενσάρκωσης του Υιού του Θεού, γνωρίζουν την ίδια δωρεά του Αγίου Πνεύματος, μελετούν τις ίδιες εντολές, διαφυλάσσουν το αυτό σχήμα της εκκλησιαστικής τάξης, αναμένουν την ίδια έλευση του Κυρίου και προσδοκούν την ίδια σωτηρία όλου του ανθρώπου, δηλαδή της ψυχής και του σώματος· και της Εκκλησίας το κήρυγμα είναι αληθινό και σταθερό και σ' αυτό φαίνεται ότι μία και η αυτή είναι η οδός της σωτηρίας για όλο τον κόσμο⁵⁴.

Στο έργο του *Επίδειξις του Αποστολικού κηρύγματος* ο επίσκοπος Λυώνος αναφέρεται στα πρόσωπα της Αγίας Τριάδας και εκτενέστερα στο γεγονός της Ενανθρώπησης του Λόγου και είναι ο πρώτος, ο οποίος τα χαρακτηρίζει ως άρθρα της πίστεως⁵⁵. Αυτό που οδήγησε πολλούς μακριά από την αλήθεια, γράφει ο Ειρηναίος, είναι η πλάνη σχετικά προς τα κυριότερα άρθρα του βαπτίσματός μας, όταν περιφρονούν τον Πατέρα ή δεν δέχονται τον Υιό, αποκρούοντας την οικονομία της ενσάρκωσής του, ή δεν παραδέχονται το Άγιο Πνεύμα, δηλαδή απορρίπτουν την προφητεία⁵⁶.

Επίσης, ο σύγχρονος του Ειρηναίου Τερτυλλιανός, υποστηρίζει με βεβαιότητα την ισχύ του Κανόνα ως το απόλυτο κριτήριο, ταυτίζει αυτόν προς την ορθοδοξία, τον ανάγει, όπως και ο επίσκοπος Λυώνος στην αποστολική εποχή⁵⁷ και τον θεωρεί απόλυτα σταθερό και μη αναμορφώσιμο⁵⁸. Επισημαίνει μάλιστα ότι το να μην γνωρίζουμε τίποτε άλλο από όσα βρίσκονται σε αντίθεση με αυτό τον Κανόνα της πίστεως, είναι σαν να γνωρίζουμε τα πάντα⁵⁹.

Σχεδόν ταυτόχρονα με τον Τερτυλλιανό, ο Ιππόλυτος στο έργο του *Αποστολική Παράδοσις* παραθέτει παρόμοιο Σύμβολο, το οποίο είχε αντιγνωστικό χαρακτήρα και αποτελούσε μαζί με τον «Κανόνα αληθείας» του Ειρηναίου τον κανόνα της καθολικής πίστεως. Αυτό το Σύμβολο ήταν κατ' αρχάς μία μικρή επεξεργασία της τριαδικής διατύπωσης και επεκτάθηκε υπό την επίδραση της γνωστικής αντίθεσης και με πρότυπο τον Ιππόλυτο, εις τρόπον ώστε να περιλαμβάνει την πίστη⁶⁰. Σύμφωνα με τον Στ. Παπαδόπουλο, είχε συγκροτηθεί στα μέσα του β' αιώνα και απηχούσε κατά βάση την εκκλησιαστική κατάσταση της συριακής, της αλεξανδρινής και της ρωμαϊκής Εκκλησίας, είναι δε χαρακτηριστικό ότι παρατίθεται στο σημείο, όπου γίνεται λόγος για το μυστήριο του Βαπτίσματος, και μάλιστα με μορφή ερωτήσεων, πράγμα που το κάνει «το πρώτο αποκρυσταλλωμένο και σχετικά εκτενές (7 προτάσεις), απ' όσα Σύμβολα γνωρίζουμε»⁶¹. Το Σύμβολο αυτό έχει ως εξής:

*«Πιστεύεις εις Θεόν, Πατέρα, Παντοκράτορα;
Πιστεύεις εις Χριστόν Ιησούν, τον Υιόν του Θεού,
τον γεννηθέντα διά Πνεύματος Αγίου εκ Μαρίας της Παρθένου,
τον σταυρωθέντα επί Ποντίου Πιλάτου και αποθανόντα,
και αναστάς τη τρίτη ημέρα ζώντα εκ νεκρών,
και ανελθόντα εις τους ουρανούς και καθίσαντα εκ δεξιών του Πατρός,*

*ερχόμενον κρίναι ζώντας και νεκρούς;
Πιστεύεις εις το Πνεύμα το Άγιον,
και εις την αγίαν Εκκλησίαν,
και εις σαρκός ανάστασιν;»⁶²7*

Όπως επισημαίνει ο Κ. Σκουτέρης, τα τρία Σύμβολα του Ειρηναίου, του Τερτυλλιανού και του Ιππολύτου, είναι απόδειξη ότι η Εκκλησία γνώριζε Κανόνα πίστεως που διακρινόταν από την Καινή Διαθήκη, και ο οποίος πρωτίστως συνδεόταν με το Βάπτισμα, αλλά και με την τέλεση της Θείας Ευχαριστίας, όπως υπαινίσσεται και η πληροφορία της Αποστολικής Παράδοσης του Ιππολύτου ⁶³. Η ποικιλία των εκφράσεων και των συμβόλων των τοπικών Εκκλησιών δεν έθιγε την ενότητα της πίστεως, αφού απόλυτο κριτήριο στη διαδικασία αναπτύξεώς τους ήταν ο κοινός αποστολικός «Κανών της αληθείας» της πίστεως⁶⁴. Αυτός ο Κανόνας κατά τους πρώτους χρόνους της ζωής της Εκκλησίας, αντιπαρατίθεται προς την ψευδώνυμο γνώση, παραδίδεται στους πιστούς με την κατήχηση και την βάπτισή τους⁶⁵, και έτσι εκείνοι μπορούν μέσω αυτού να καταλαβαίνουν τις Γραφές και ν' αναγνωρίζουν τις βλασφημίες των αιρετικών⁶⁶.

Κατά συνέπεια η Εκκλησία είναι εκείνη που παραδίδει στους πιστούς την Γραφή και η Εκκλησία είναι εκείνη που διά της Παράδοσης την ερμηνεύει. Είναι άξιο λόγου ότι από τον πρεσβύτερο της Ρώμης Γάιο (αρχές γ' αιώνα) μαθαίνουμε για πρώτη φορά ότι οι κατηχητές παρέδιδαν στην κυριολεξία στους κατηχούμενους αντίγραφα των Γραφών και τους εξηγούσαν το νόημά τους, αντίθετα οι αιρετικοί, όντες εχθροί των Γραφών του Θεού, δεν κατείχαν τα αυθεντικά αντίγραφα, αλλά αυτά που έγραψαν με τα ίδια τους τα χέρια, διότι δεν παρέλαβαν τέτοιες Γραφές από αυτούς που τους κατήχησαν, ενώ επίσης δεν είναι σε θέση, ούτε και να δείξουν αντίγραφα, από τα οποία τα μετέγραψαν⁶⁷. Όπως επισημαίνει ο Κ. Καρακόλης ερμηνεύοντας το γεγονός αυτό, ο Κανών της αληθείας ή της πίστεως συνδέεται στενότερα με την Αγία Γραφή και αποτελεί το κριτήριο της ορθής ερμηνείας της και της βραχείας επιτομής της πίστεως, όπως διδασκόταν στις προβαπτισματικές κατηχήσεις⁶⁸.

Κάνοντας εδώ μία μικρή παρένθεση εξ αφορμής της αναφοράς του Γαΐου στα αυθεντικά και μη αντίγραφα των Γραφών, θεωρούμε ότι αξίζει να παραθέσουμε την πληροφορία που μας παρέχει ο Ειρηναίος, για το πως έλεγχε εκείνος και προφανώς και οι άλλοι εκκλησιαστικοί συγγραφείς το γνήσιο και ακριβές κείμενο της Αγίας Γραφής. Όταν κάποτε παρουσιάσθηκε με μία άλλη γραφή το εδάφιο Αποκ. 13,18, αναζήτησαν και βρήκαν μεταξύ των διαφόρων γραφών την γνήσια, η οποία ήταν εκείνη που βρισκόταν «εν πάσι τοις σπουδαίοις και αρχαίοις αντιγράφοις», και την οποία βεβαίωναν, όσοι είδαν «κατ' όψιν τον Ιωάννην» ⁶⁹. Ο Ειρηναίος, δεν μας αναφέρει πώς και από που παρουσιάσθηκε αυτή η Γραφή, αλλά θεωρούμε πιθανόν να

παρουσιάσθηκε στην λειτουργική σύναξη, εκεί όπου φανερώνεται, ή στην κατήχηση.

Επομένως, για την ενίσχυση της ενότητας της Εκκλησίας στην ορθή πίστη και για την απόκρουση της αιρετικής πλάνης αναπτύχθηκαν κατά το περιεχόμενο τα πρώτα σύντομα Βαπτιστήρια σύμβολα, τα οποία περιείχαν μόνο τις βασικές αλήθειες της χριστιανικής πίστης, οι οποίες διαμορφώθηκαν κατ' αναλογία προς τις παρανοούμενες από τους αιρετικούς αλήθειες της ορθής πίστης. Το κάθε σύμβολο «προσέλαβε πάντοτε δογματικό χαρακτήρα, αφού αντιπαρέτασσε ευσύνοπτα τις θεμελιώδεις αλήθειες της αυθεντικής Αποστολικής Παραδόσεως εναντίον των πλανημένων δοξασιών των αιρετικών. Οι μη ομολογούντες τις διατυπούμενες στα βαπτιστήρια σύμβολα βασικές αλήθειες της πίστεως ήσαν αιρετικοί»⁷⁰.

Βλέπουμε λοιπόν, ότι ο Κανών αυτός, τον οποίο παραθέτουν σχεδόν την ίδια εποχή Ειρηναίος, Τερτυλλιανός και Ιππόλυτος, περιείχε «τα βασικά στοιχεία της χριστιανικής πίστης και ήσαν το μέτρο της ορθοδοξίας». Ήταν ήδη από τα μέσα του β' αιώνα είδος συμβόλου και ομολογίας πίστεως, που περιλάμβανε συνοπτικές προτάσεις δογματικού χαρακτήρα της χριστιανικής διδασκαλίας. Ο Κανών της πίστεως ή της αληθείας, που ήταν ανακεφαλαίωση της *traditio veritatis*, αποτέλεσε την βάση και τον πυρήνα των Βαπτιστηρίων Συμβόλων, με τα οποία η κάθε τοπική Εκκλησία δήλωνε με περιεκτικό και συγκεκριμένο τρόπο την πίστη της⁷¹.

Ο Οριγένης δεν αναφέρεται ευθέως σε κάποιο Σύμβολο, όμως αρκετές μαρτυρίες βρίσκουμε σε διάφορα έργα του. Στο μέχρι πρότινος άγνωστο έργο *Διάλεκτος προς Ηρακλείδαν και τους συν αυτώ επισκόπους περί Πατρός και Υιού και ψυχής*, καταγράφεται η ομολογία πίστεως του επισκόπου Ηρακλείδη, με την οποία ο αλεξανδρινός συγγραφέας συμφωνεί⁷². Αναφερόμενος μάλιστα στο Βάπτισμα γράφει ότι όταν ερχόμαστε στο μυστήριο του Βαπτίσματος, αποκηρύσσουμε όλους τους άλλους θεούς και κύριους και ομολογούμε Κύριο τον ένα Θεό, τον Πατέρα, τον Υιό και το Άγιο Πνεύμα⁷³. Επίσης, στο έργο του *Ομιλίες εις Λευιτικόν* δηλώνει ότι την πίστη εις Πατέρα, Υιόν και Άγιο Πνεύμα ακολουθούν όλοι όσοι είναι ενωμένοι με την Εκκλησία του Θεού, οι οποίοι και αποκαλούνται μυστικώς τρίτη γενεά⁷⁴.

Πιο ενδεικτική είναι η εξής φράση, με την οποία ορίζεται, ποιός δεν είναι σχισματικός. «*Ο εν άπασι τω ορθώ λόγω και τω εκκλησιαστικώ δόγματι περί τε πατρός και υιού και αγίου πνεύματος συμφωνών, έτι δε περί της καθ' ημάς οικονομίας, περί τε αναστάσεως και κρίσεως, και τοις κανόσι δε τοις εκκλησιαστικοίς επόμενος, ουκ έστιν εν σχίσματι*»⁷⁵. Άρα, και εκείνος αποδεχόταν ένα σύμβολο, το οποίο αναφερόταν στα πρόσωπα της Αγίας Τριάδας, στην Ενανθρώπηση του Λόγου, στην Ανάσταση των νεκρών, στην Δευτέρα Παρουσία και στην Εκκλησία.

Σαφέστατα, για όλους τους προαναφερθέντες Πατέρες και εκκλησιαστικούς συγγραφείς δεν ήταν ποτέ αρκετή μόνο η αποδοχή και η απαγγελία του Κανόνα – Συμβόλου αληθείας και πίστεως, εάν δεν γινόταν ταυτόχρονα αποδεκτή η αποδιδόμενη σε αυτό έννοια από την Εκκλησία. Έτσι, παρ' όλο που ο κατηγορούμενος για αίρεση επίσκοπος Ηρακλείδης απαγγέλει ένα ορθόδοξο σύμβολο, εν τούτοις ο Ωριγένης δεν αρκείται σε τούτο, αλλά θέτει στον επίσκοπο πολλές διευκρινιστικές ερωτήσεις, για να διαπιστώσει την ορθοδοξία του και την υπακοή του στον εκκλησιαστικό Κανόνα⁷⁶. Αναφερόμενος στα σχίσματα και τις διαφωνίες των Κορινθίων και καταδικάζοντας αυτές, ο Ωριγένης γράφει ότι *«αναλίσκει η διαφωνία, ώσπερ συνάγει η συμφωνία, και χωρίζει τον εν μέσω των συμφωνούντων μόνων γινόμενον υιόν του Θεού. και κυρίως γε εν δύο γενικούς γίνεται η συμφωνία, τω (ως ωνόμασεν ο απόστολος) καταρτισμώ του αυτού νοός κατά το ταυτά δόγματα έχειν νενοημένα, και τω της αυτής γνώμης κατά το ομοίως βιουν»*⁷⁷.

Γί' αυτό, όχι μόνο *«ο μη θεολογών το Πνεύμα το άγιον, διαλύει το βάπτισμα»*⁷⁸, αλλά και όποιος δεν είναι μέλος της Εκκλησίας, δηλαδή ο αιρετικός και ο σχισματικός, οι οποίοι με την ερμηνευτική τους διαφωνία διαφοροποιούνται από την εκκλησιαστική παράδοση ερμηνείας του Συμβόλου. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα είναι οι σχισματικοί Νοβατιανοί. Όπως λοιπόν παρατηρείται σε όλους τους σχισματικούς, οι Νοβατιανοί, ενώ δέχονταν και χρησιμοποιούσαν το Σύμβολο της Εκκλησίας, εν τούτοις, όπως τονίζει ο Κυπριανός Καρθαγένης, αυτό δεν θεωρείται αρκετό, εφ' όσον δεν δηλώνουν πίστη στην μία Καθολική Εκκλησία⁷⁹ και επομένως αρνούνται και την αποδιδόμενη σ' αυτό εκκλησιαστική έννοια⁸⁰.

Ο Κ. Καρακόλης, εκτιμώντας και αξιολογώντας τον «Κανόνα» της αληθείας ή της πίστεως στην ιστορία του Χριστιανισμού, αναφέρει τα εξής: *«Ο Κανών ούτος συνδέεται στενώτατα με την Αγίαν Γραφήν· είναι το κριτήριο της ορθής ερμηνείας αυτής, και βραχεία επιτομή της πίστεως, ως εδιδάσκετο αυτή εις τας προβαπτισματικάς κατηχήσεις»*⁸¹. Είναι δε αξιοσημείωτο ότι ο Ειρηναίος, αμέσως μετά την παράθεση του Αποστολικού Κανόνα – Συμβόλου τονίζει ότι η Εκκλησία αυτό το αποστολικό κήρυγμα *«παρειληφνία, και ταύτη την πίστιν, καίπερ εν όλω τω κόσμω διεσπαρμένη, επιμελώς φυλάσσει, ως ένα οίκον οικούσα· και ομοίως πιστεύει τούτοις, ως μίαν ψυχήν και την αυτήν έχουσα καρδίαν, και συμφώνως ταύτα κηρύσσει, και διδάσκει, και παραδίδωσιν, ως εν στόμα κεκτημένη»*. Συνεπώς, αν και οι ανά τον κόσμο διάλεκτοι είναι ανόμοιες, *«αλλ ή δύναμις της παραδόσεως μία και η αυτή»*⁸².

- ¹ Ηγησίππου, «Υπομνήματα» III, ΒΕΠΕΣ 5, 85, 5-8. Πρβλ. Ευσεβίου Καισαρείας, «Εκκλησιαστική Ιστορία» Β', XIV, 3, ΒΕΠΕΣ 19, 236, 4-9: «Διο δη ούτε Σιμωνος ουτ' άλλου του των τότε φυέντων συγκρότημά τι κατ' αυτούς εκείνους τους αποστολικούς υπέστη χρόνους. υπερνικά γαρ τοι και υπερισχεν άπαντα το της αληθείας φέγγος ο τε λόγος αυτός ο θείος άρτι θεόθεν ανθρώποι επιλάμπας επί γης τε ακμάζων και τοις ιδίοις αποστόλοις εμπολιτευόμενος».
- ² Κλήμεντος Ρώμης, «Επιστολή προς Κορινθίους» VII, 1-3, ΒΕΠΕΣ 1, 15, 29-34.
- ³ Ενθ' ανωτ. ΧLI, 1, ΒΕΠΕΣ 1, 29, 26-28.
- ⁴ Ευσεβίου Καισαρείας, «Εκκλησιαστική Ιστορία» Δ', XXIII, 4, ΒΕΠΕΣ 19, 305, 6-8.
- ⁵ Στ. Παπαδόπουλου, *Πατρολογία Α'*, σελ. 268.
- ⁶ Κ. Σκουτέρη, ενθ' ανωτ., σελ. 490.
- ⁷ Τερτυλλιανού, «De praescriptione haereticorum» XXV, 3, PL 2, 43B.
- ⁸ Ειρηναίου Λυώνος, «Ελεγχος» Γ', XV, 1, PG 7, 918A. Πρβλ. ενθ' ανωτ. Α', IX, 4, PG 7, 545B. Ενθ' ανωτ. Β', XXVII, 2, PG 7, 803A. Ενθ' ανωτ. Γ', II, 1, PG 7, 847A. Ενθ' ανωτ. Γ', XII, 6, PG 7, 898C κ.ά.
- ⁹ Του αυτού, «Επίδειξις του Αποστολικού κηρύγματος» 6, SC 62, 39. Πρβλ. και Ειρηναίου Λυώνος, «Επίδειξις», σελ. 30.
- ¹⁰ Ενθ' ανωτ., 98, SC 62, 168. Πρβλ. και Ειρηναίου Λυώνος, «Επίδειξις», σελ. 82.
- ¹¹ Ενθ' ανωτ., 2-3, SC 62, 31. Πρβλ. και Ειρηναίου Λυώνος, «Επίδειξις», σελ. 28.
- ¹² Αωνύμου, «Γ' προς Κορινθίους επιστολή», εν «Πράξεις Παύλου και Θέκλης», παρά Ιω. Καραβιδοπούλου, *Απόκρυφα Χριστιανικά Κείμενα*, τόμος Β', εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1999, σελ. 185-186. Είναι χαρακτηριστικό ότι η Συριακή Εκκλησία κατά τον γ' αιώνα, πριν από την Πεσίτα, περιείχε την εν λόγω επιστολή στον κανόνα της, ο δε Εφραίμ ο Σύρος έγραψε ερμηνευτικό υπόμνημα σ' αυτήν. Επίσης, η Αρμενική Εκκλησία την περιείχε στον κανόνα της ΚΔ από τον γ' έως τον ζ' αιώνα. Ιω. Καραβιδοπούλου, ενθ' ανωτ., σελ. 150. Πρβλ. W. Bauer, *Rechtgläubigkeit und Ketzerei im ältesten Christentum*, σελ. 45.
- ¹³ Τερτυλλιανού, «De praescriptione haereticorum» XVII, 1, PL 2, 35A. Πρβλ. ενθ' ανωτ. XII, 5, PL 2, 30B. Ενθ' ανωτ. XIII, 1, PL 2, 30A-31A. Ενθ' ανωτ. XXVI, 9, PL 2, 45B. Του αυτού, «Adversus Marcionem» Δ', II, 5, PL 2, 393B. Ενθ' ανωτ. Δ', V, 1, PL 2, 395C. Ενθ' ανωτ. Δ', XXXVI, 12, PL 2, 481C-482A. Του αυτού, «Adversus Praxeam» III, 1, PL 2, 180C. Ενθ' ανωτ. IX, 1, PL 2, 187B. Ενθ' ανωτ. XX, 1, PL 2, 203A. Του αυτού, «De monogamia» II, 3, PL 2, 981A. Του αυτού, «De jejuniis» I, 3, PL 2, 1004C-1005A.
- ¹⁴ Του αυτού, «Apologeticus» XLVII, 10, PL 1, 586A. Πρβλ. του αυτού, «De Pudicitia» VIII, 12, PL 2, 1048B-1049A. Του αυτού, «Adversus Marcionem» Α', XXI, 5, PL 2, 295C-296A.
- ¹⁵ Του αυτού, «Adversus Hermogenem» I, 1, PL 2, 221A: «Solemus haereticis compendii gratia de posteritate praescribere. In quantum enim ueritatis regula prior, quae etiam haereses futuras renuntiauit, in tantum posteriores quaeque doctrinae haereses praeiudicabuntur, quia sunt quae futurae ueritatis antiquiore regula praenuntiabantur».
- ¹⁶ Του αυτού, «Apologeticus» XLVI, 17, PL 1, 579A-580A.
- ¹⁷ Του αυτού, «De oratione» X, 1, PL 1, 1269A. Σύμφωνα με τον Τερτυλλιανό, αυτός ο κανόνας είναι η φράση του Κυρίου προς τους πιστούς, «Αιτείτε, και δοθήσεται υμίν» (Ματθ. 7,7).
- ¹⁸ Του αυτού, «Apologeticus» XLVI, 17, 579A - 580A.
- ¹⁹ Του αυτού, «De carne Christi» VI, 4, PL 2, 808B.
- ²⁰ Αωνύμου, «Μαρτύριον Πολυκάρπου Σμύρνης», Επίλογος του κώδικα της Μόσχας, ΒΕΠΕΣ 3, 28, 9.
- ²¹ Ιω. Φειδά, *Η γένεση του θεσμού των συνόδων στην αρχαία Εκκλησία* (διδ. διατρ.), Αθήνα 2004, σελ. 105.
- ²² Κ. Σκουτέρη, *Ιστορία Δογμάτων*, τόμος Α', σελ. 535.
- ²³ Κλήμεντος Αλεξανδρέως, «Στρωματείς» ΣΤ', XV, ΒΕΠΕΣ 8, 225, 27-28. Πρβλ. ενθ' ανωτ. ΣΤ', XI, ΒΕΠΕΣ 8, 210,37 - 211,6. Σύμφωνα με τον Ευσέβιο, ο Αλεξανδρέως Κλήμης συνέγραψε και βιβλίο με τίτλο «Κανών εκκλησιαστικός η προς τους Ιουδαϊζόντας». Ευσεβίου Καισαρείας, «Εκκλησιαστική Ιστορία» ΣΤ', XIII, 3, ΒΕΠΕΣ 19, 359, 2.
- ²⁴ Κλήμεντος Αλεξανδρέως, «Στρωματείς» ΣΤ', XVIII, ΒΕΠΕΣ 8, 241, 31-39.
- ²⁵ Ενθ' ανωτ. Ζ', XV, ΒΕΠΕΣ 8, 289, 5-12.
- ²⁶ Ενθ' ανωτ. Ζ', VII, ΒΕΠΕΣ 8, 263, 29-41.
- ²⁷ Πρβλ. ενθ' ανωτ. Ζ', XVI, ΒΕΠΕΣ 8, 293, 8-15: «...οράντες ουν τον κίνδυνον αυτοίς ου περί ενός δόγματος, αλλά περί του τας αιρέσεις διατηρείν, ου την αλήθειαν εξευρίσκειν (τοις μεν γαρ εν μέσω και προχείροις εντυχόντες παρ' ημίν ως ευτελών κατεφρόνησαν), υπερβήναι δε

σπουδάσαντες το κοινόν της πίστεως, εξέβησαν την αλήθειαν. μη γαρ μαθόντες τα της γνώσεως της εκκλησιαστικής μυστήρια μηδέ χωρήσαντες το μεγαλείον της αληθείας, μέχρι του βάθους των πραγμάτων κατελθείν απορραθυμήσαντες, εξ επιπολής αναγνόντες παρεπέμψαντο τας γραφάς». Ενθ' ανωτ. Α', XIX, ΒΕΠΕΣ 7, 274, 11-16. Ενθ' ανωτ. Ζ', XVI, ΒΕΠΕΣ 8, 297, 13-17.

²⁸ Ενθ' ανωτ. Ζ', XV, ΒΕΠΕΣ 8, 288,35 - 289,12.

²⁹ Ενθ' ανωτ. ΣΤ', XV, ΒΕΠΕΣ 8, 225, 4-13. Πρβλ. Βικεντίου εκ Λειριού, «Commonitorium I» XXI, PL 50, 666. Πρβλ. και Αθην. Κοκκινιάκη, «Ιερού Βικεντίου του Ληρινίτου Υπομνήματα (Commonitoria)», σελ. 440: «... (οι αιρετικοί) δεν ικανοποιούνται με τον κανόνα της πίστεως, τον άπαξ και διά παντός παραδοθέντα από την αρχαιότητα. Από καινοτομία σε καινοτομία φερόμενοι καθημερινά σκοπεύουν διαρκώς να προσθέσουν κάτι στην θρησκεία, ν' αλλάξουν κάτι σ' αυτήν ή ν' αφαιρέσουν κάτι από αυτήν...». Πρβλ. Γ. Φλωρόφσκυ, *Αγία Γραφή - Εκκλησία - Παράδοσις*, σελ. 100-102.

³⁰ Κ. Σκουτέρη, *Ιστορία Δογμάτων*, τόμος Α', σελ. 535.

³¹ Ευσεβίου Καισαρείας, «Εκκλησιαστική Ιστορία» ΣΤ', XXXIII, 1, ΒΕΠΕΣ 19, 371, 11-16: «Βηρουλλος, ο Βοστρον της Αραβίας επίσκοπος, τον εκκλησιαστικόν παρεκτρέπων κανόνα, ξένα τινά της πίστεως παρεισφέρειν επειράτο, τον σωτήρα και κύριον ημών λέγει τολμών μη προϋφεστάναι κατ' ιδίαν ουσίας περιγραφήν προ της εις ανθρώπους επιδημίας μηδέ μην θεότητα ιδίαν έχειν, αλλ' εμπολιτευομένην αυτώ μόνη την πατρικήν».

³² «Επιστολή συνόδου Αντιοχείας προς Διονύσιον Ρώμης και Μάξιμον Αλεξανδρείας» παρά Ευσεβίου Καισαρείας, «Εκκλησιαστική Ιστορία» Ζ', XXX, 6, ΒΕΠΕΣ 20, 35, 36-37. Είναι συγκλονιστική η εκτός της αιρετικής απόκλισης εν γένει συμπεριφορά του Παύλου ως επισκόπου. Πρβλ. Ευσεβίου Καισαρείας, «Εκκλησιαστική Ιστορία» Ζ', XXX, 7-16, ΒΕΠΕΣ 20, 35,36 - 37,21.

³³ Ωριγένους, «Ομιλίας εις την Γένεσιν» III, 5, PG 12, 180C.

³⁴ Ενθ' ανωτ. III, 6, PG 12, 181AB.

³⁵ Του αυτού, «Ομιλίας εις Ιερεμίαν» Ε', 14, ΒΕΠΕΣ 11, 43, 11-20. Πρβλ. του αυτού, «Υπόμνημα εις το κατά Ιωάννην ευαγγέλιον» Ι', XXIII, ΒΕΠΕΣ 12, 87, 30-36. Του αυτού, «Εξηγητικά εις την προς Ρωμαίους επιστολήν του Παύλου» II, 7, PG 14, 887A.

³⁶ Του αυτού, «Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον ευαγγέλιον» ΙΑ', 17, ΒΕΠΕΣ 13, 67, 15-16. Πρβλ. Κ. Καρακόλη, *Αιρέσεις και Εκκλησία*, σελ. 72-73.

³⁷ Ωριγένους, «Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον ευαγγέλιον» ΙΒ', 10, ΒΕΠΕΣ 13, 85,38-86,4. Πρβλ. ενθ' ανωτ. ΙΓ', 1, ΒΕΠΕΣ 13, 162, 20-28. Του αυτού, «Εξηγητικά εις την προς Ρωμαίους» V, 1, PG 14, 1015AC.

³⁸ Πρβλ. του αυτού, «Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον ευαγγέλιον» ΙΓ', 2, ΒΕΠΕΣ 13, 167, 26-32: «Ηλίος ουν ο Ιωάννης ου διά την ψυχήν λέλεκται, αλλά διά το πνεύμα και την δύναμιν, άτινα ουδέν λυπεί τον εκκλησιαστικόν λόγον, ει πρότερον μεν ην εν Ηλία, ύστερον δε γέγονεν εν Ιωάννη».

³⁹ Φιρμιλιανού Καισαρείας, «Επιστολή προς Κυπριανόν Καρθαγένης» Χ, PL 3, 1165A. Επομένως, κάποιοι αιρετικοί δεν δίστασαν να χρησιμοποιήσουν ακόμη και τον Κανόνα της Εκκλησίας, για να μην φανούν διαφορετικοί από αυτήν, και έτσι να παραπλανήσουν ευκολότερα τους πιστούς.

⁴⁰ Ενθ' ανωτ. III και XXIV, PL 3, 1156B και 1174B.

⁴¹ Κυπριανού Καρθαγένης, «Συνοδική Επιστολή της Α' εν Καρχηδόνι Συνόδου» (70η Κυπριανού) I, PL 3, 1037A.

⁴² Δ. Στανιλοάε, «Η Αγία Γραφή εν σχέσει προς την Εκκλησίαν και την Παράδοσιν», σελ. 76.

⁴³ Γ. Φλωρόφσκυ, *Θέματα Ορθοδόξου Θεολογίας*, εκδ. Άρτος ζωής, Αθήνα 1989, σελ. 201. Πρβλ. του αυτού, *Αγία Γραφή - Εκκλησία - Παράδοσις*, σελ. 64-66.

⁴⁴ Βλ. Φειδά, *Εκκλησιαστική Ιστορία Α'*, σελ. 182.

⁴⁵ Κ. Σκουτέρη, *Ιστορία Δογμάτων*, τόμος Α', σελ. 489.

⁴⁶ Αριστείδου Απολογητού, «Απολογία» XV, 2-3, ΒΕΠΕΣ 3, 148, 24-34.

⁴⁷ Ειρηναίου Λυώνος, «Έλεγχος» Γ', IV, 2, PG 7, 855C-856A.

⁴⁸ Κ. Σκουτέρη, ενθ' ανωτ., σελ. 535.

⁴⁹ Ειρηναίου Λυώνος, «Έλεγχος» Γ', XI, 1-2, PG 7, 879C-881A.

⁵⁰ Πρβλ. Γ. Φλωρόφσκυ, *Αγία Γραφή - Εκκλησία - Παράδοσις*, σελ. 104-105.

⁵¹ Ανωνύμου, «Μαρτύριον Πολυκάστου Σμύρνης», Επίλογος του Κώδικα της Μόσχας, ΒΕΠΕΣ 3, 28, 9-10.

⁵² Ειρηναίου Λυώνος, «Έλεγχος» Α', X, 1, ΒΕΠΕΣ 5, 115, 15-36.

⁵³ Ενθ' ανωτ. Α', XXII, 1, PG 7, 669BC.

⁵⁴ Ενθ' ανωτ. Ε', XX, 1, PG 7, 1177AB. Πρβλ. ενθ' ανωτ. Β', XXV, 2, PG 7, 799A. Ενθ' ανωτ. Ε', XVIII, 1, PG 7, 799A.

⁵⁵ Του αυτού, «Επίδειξις του Αποστολικού κηρύγματος» 6, SC 62, 39-40. Πρβλ. και Ειρηναίου Λυώνος, «Επίδειξις», σελ. 30-31: «Ίδού ο κανών της πίστεώς μας, η βάσις της οικοδομής και το θεμέλιον της σωτηρίας: "Ο Θεός Πατήρ αγέννητος, αχώρητος, αόρατος, εις Θεός δημιουργός πάντων". Τούτο είναι το πρώτον άρθρον της πίστεώς μας. Ίδού και το δεύτερον: "Ο Λόγος Θεού, ο Υιός Θεού, Χριστός Ιησούς ο Κύριος ημών, ος τοις προφήταις εφανερώθη κατά μορφήν της προφητείας αυτών και κατά την οικονομίαν Πατρός, δι' ου τα πάντα εγένετο, ος και εν εσχάτοις καιροίς, προς το ανακεφαλαιούσθαι τα πάντα, άνθρωπος εν ανθρώποις εγένετο, ορατός και ψηλαφητός, ίνα καταργήση θάνατον και δείξη ζωήν και εργάση κοινωνίαν Θεού και ανθρώπου". Ίδου και το τρίτον άρθρον: "Το Άγιον Πνεύμα, δι' ου οι προφήται προεφήτευσαν και οι πατέρες έμαθον τα του Θεού και οι δίκαιοι εισήχθησαν εν τη οδώ της δικαιοσύνης και ο εν εσχάτοις καιροίς εξεχύθη καινώς εις τους ανθρώπους επί πάσης γης ανακαινίζον τον άνθρωπον Θεώ».

⁵⁶ Ενθ' ανωτ. 100, SC 62, 170. Πρβλ. και Ειρηναίου Λυώνος, «Επίδειξις», σελ. 83. Πρβλ. Ωριγένους, «Ομιλίαι εις Ιερεμίαν» ΙΗ', 9, ΒΕΠΕΣ 11, 129, 23-33.

⁵⁷ Τερτυλλιανού, «Adversus Praxeam» ΙΙ, 2, PL 2, 180A.

⁵⁸ Του αυτού, «De virginibus velandis» Ι, 4, PL 2, 937B: «Regula quidem fidei una omnino est, sola immobilis et irreformabilis, credendi scilicet in uni cum deum omnipotentem, mundi conditorem, et filium eius Iesum Christum, natum ex virgine Maria, crucifixum sub Pontio Pilato, tertia die resuscitatum a mortuis, receptum in caelis, sedentem nunc ad dexteram patris, venturum iudi care vivos et mortuos per carnis etiam resurrectionem». Πρβλ. Του αυτού, «Adversus Praxeam» ΙΙ, 1, PL 2, 179BC. Του αυτού, «Adversus Judaeos» XIII, 8, PL 2, 674B. Ακόμη πιο ανεπτυγμένη μορφή του κανόνα πίστεως του Τερτυλλιανού βρίσκουμε στο έργο «De praescriptione haereticorum»: «Ποιός είναι ο κανόνας της πίστεως; Είναι λοιπόν αυτός, ο οποίος περιγράφει την πίστη, ότι υπάρχει μόνο ένας Θεός, και ο οποίος δεν είναι τίποτε άλλο παρά ο Δημιουργός του κόσμου, ο οποίος έπλασε όλα τα πράγματα από το χάος, μέσω του Λόγου Του που πρώτα απ' όλα ακούστηκε· ότι Λόγος ονομάζεται ο Υιός Του και, κάτω από το όνομα του Θεού, τον είδαν «πολυτρόπως» οι πατριάρχες, τον άκουσαν οι προφήτες και στο τέλος ήλθε στον κόσμο από το Πνεύμα και την δύναμη του Πατρός στην Παρθένο Μαρία, έγινε καρπός στην κοιλιά της και, αφού γεννήθηκε από αυτήν, προχώρησε ως Ιησούς Χριστός. Στην συνέχεια κήρυξε το νέο νόμο και έδωσε την νέα υπόσχεση για τη βασιλεία των ουρανών, έκανε θαύματα και έχοντας σταυρωθεί, αναστήθηκε την τρίτη ημέρα. Μετά, έχοντας ανέβει στους ουρανούς, εκάθησε στα δεξιά του Πατρός Του, και απέστειλε αντί του εαυτού του το Άγιο Πνεύμα να οδηγήσει τους πιστούς. Θα έλθει με δόξα να πάρει τους αγίους στην χαρά της αιώνιας ζωής και των ουράνιων υποσχέσεων και να καταδικάσει τους αμαρτωλούς στην αιώνια πυρά, μετά την ανάσταση που θα έχει συμβεί και των δύο αυτών τάξεων μαζί με την αναδόμηση της σάρκας τους. Ο κανόνας αυτός, όπως θα αποδειχθεί, διδάχθηκε από τον Χριστό, και δεν εγείρει μεταξύ μας κανένα άλλο θέμα παρά μόνον, όσα εισάγουν οι αιρέσεις, οι οποίες κάνουν τους ανθρώπους αιρετικούς». Του αυτού, «De praescriptione haereticorum» XIII, 1-5, PL 2, 30A-31A.

⁵⁹ Του αυτού, «De praescriptione haereticorum» XIV, 5, PL 2, 32A.

⁶⁰ Κ. Καρακόλη, *Αιρέσεις και Εκκλησία*, σελ. 74.

⁶¹ Στ. Παπαδόπουλου, *Πατρολογία Α'*, σελ. 377.

⁶² Ιππολύτου Ρώμης, «Αποστολική Παράδοσις» 21, 12-17, παρά Κ. Σκουτέρη, *Ιστορία Δογμάτων*, τόμος Α', σελ. 506-507. Πρβλ. Ιππολύτου Ρώμης, «Εις την αίρεσιν Νοητού τινος» Ι, ΒΕΠΕΣ 6, 10, 20-23: «Και ημείς ένα Θεόν οίδαμεν αληθώς· οίδαμεν Χριστόν· οίδαμεν τον Υιόν παθόντα καθώς έπαθεν, αποθανόντα καθώς απέθανεν, και αναστάντα τη τρίτη ημέρα και όντα εν δεξιά του Πατρός και ερχόμενον κρίναι ζώντας και νεκρούς». Βλ. εν Κ. Σκουτέρη, ενθ' ανωτ., σελ. 507-508, τα αγνώστου συγγραφέα αρχαιότερα γνωστά λειτουργικά βαπτιστήρια Σύμβολα των Εκκλησιών Αλεξάνδρειας και Ρώμης.

⁶³ Ιππολύτου Ρώμης, «Αποστολική Παράδοσις» 6, 4, παρά Κ. Σκουτέρη, ενθ' ανωτ., σελ. 507. Πρβλ. Ιππολύτου Ρώμης, «Εις την αίρεσιν Νοητού τινος» XVIII, ΒΕΠΕΣ 6, 21, 35-38: «Ούτος ο Θεός ο άνθρωπος δι' ημάς γεγονός, ω πάντα υπέταξεν Πατήρ. αυτώ η δόξα και το κράτος άμα Πατρί και αγίω πνεύματι εν τη αγία εκκλησία και νυν και αεί και εις τους αιώνας των αιώνων. αμήν». Προ των τριών αυτών συμβόλων βρίσκουμε και σε άλλους πατέρες διάφορες συμβολικές μορφές εν είδει ομολογίας πίστεως. Βλ. Ιγνατίου, «Επιστολή προς Σμυρναίους» Ι, ΒΕΠΕΣ 2, 279,36 - 280,9: «Δοξάζω Ιησούν Χριστόν τον θεόν τον ούτως υμάς σοφίσαντα· ενόησαν γαρ υμάς κατηρισμένους

εν ακινήτω πίστει, ὡσπερ καθηλωμένους εν τῷ σταυρῷ του κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ σαρκί τε και πνεύματι και ἠδρασμένους εν ἀγάπῃ εν τῷ αἵματι Χριστοῦ, πεπληροφορημένους εις τον κύριον ἡμῶν, ἀληθῶς ὄντα εκ γένους Δαυὶδ κατὰ σάρκα, υἱόν θεοῦ κατὰ θέλημα και δύναμιν θεοῦ, γεγεννημένον ἀληθῶς εκ παρθένου, βεβαπτισμένον υπό Ἰωάννου, ἵνα πληρωθῇ πάσα δικαιοσύνη υπ' αὐτοῦ· ἀληθῶς ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου και Ηρώδου τετραρχου καθηλωμένον υπέρ ἡμῶν εν σαρκί, ἀφ' ου καρπού ἡμεῖς ἀπὸ του θεομακαρίστου αὐτοῦ πάθους, ἵνα ἀρη σύσσημον εις τους αἰῶνας διὰ της ἀναστάσεως εις τους αγίους και πιστοῦς αὐτοῦ, εἴτε εν Ἰουδαίοις εἴτε εν ἔθνεσιν, εν ἐνὶ σώματι της ἐκκλησίας αὐτοῦ». (Πρβλ. του αὐτοῦ, «Ἐπιστολή προς Εφεσίους» XVIII και «Ἐπιστολή προς Τραλλιανούς, IX»). Αριστείδου Ἀπολογητοῦ, «Ἀπολογία» XV, 1-2, ΒΕΠΕΣ 3, 147,39 - 148,16: «Οἱ δε Χριστιανοὶ γενεαλογούνται ἀπὸ του Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ. οὗτος δε ο Ὑἱὸς του Θεοῦ του υψίστου ομολογείται, εν Πνεύματι Ἁγίῳ ἀπ' ουρανοῦ καταβάς διὰ την σωτηρίαν των ἀνθρώπων, και εκ Παρθένου αγίας γεννηθεὶς ἀσπόρως τε και ἀφθόρως σάρκα ἀνέλαβε, και ἀνεφάνη ἀνθρώποις, ὅπως εκ της πολυθέου πλάνης αὐτοῦς ἀνακαλέσῃται. και, τελέσας την θαυμαστήν αὐτοῦ οἰκονομίαν, διὰ σταυροῦ θανάτου ἐγεύσατο ἐκουσία βουλή κατ' οἰκονομίαν μεγάλην· μετὰ δε τρεῖς ἡμέρας ἀνεβίω, και εις ουρανοῦς ἀνήλθεν». Ἰουστίνου, «Ἀπολογία Α'» XXXI, 7, ΒΕΠΕΣ 3, 177, 1-7: «Ἐν δη ταῖς των προφητῶν βίβλοις εὑρομεν προκηρυσσόμενον παραγινόμενον, γεννώμενον διὰ παρθένου, και ἀνδρούμενον, και θεραπεύοντα πάσαν νόσον και πάσαν μαλακίαν και νεκρούς ἀνεγείροντα, και φθονούμενον και ἀγνοούμενον και σταυρούμενον Ἰησοῦν τον ἡμέτερον Χριστόν, και ἀποθνήσκοντα και ἀνεγειρόμενον και εις ουρανοῦς ἀνερχόμενον, και υἱόν θεοῦ ὄντα και κεκλημένον» (Πρβλ. ἐνθ' ἀνωτ. XXXI, 7 και XLVI, 5). Του αὐτοῦ, «Διάλογος προς Τρύφωνα Ἰουδαίου» 85, 2, ΒΕΠΕΣ 3, 288,40 - 289,5: «Κατὰ γὰρ του ονόματος αὐτοῦ τούτου του υἱοῦ του θεοῦ και πρωτοτόκου πάσης κτίσεως, και διὰ παρθένου γεννηθέντος και παθητοῦ γενομένου ἀνθρώπου, και σταυρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου υπό του λαοῦ υμῶν και ἀποθανόντος, και ἀναστάντος εκ νεκρῶν και ἀναβάντος εις τον ουρανόν, παν δαιμόνιον ἐξορκιζόμενον νικάται και υποτάσσεται» (Πρβλ. ἐνθ' ἀνωτ. 82, 1). Ἀνωνύμου, «Μαρτύριον των Ἁγίων Μαρτύρων Ἰουστίνου, Χαρίτωνος, Χαριτοῦς, Εὐελπίστου, Ἰερακος, Παίονος, και Λιβεριανοῦ» II, ΒΕΠΕΣ 4, 233, 18-27: «Ὅπερ εὐσεβοῦμεν εις τον των Χριστιανῶν θεόν, ον ἠγοῦμεθα ἓνα τούτων ἐξ ἀρχῆς ποιητὴν και δημιουργόν της πάσης κτίσεως, ορατῆς τε και ἀοράτου, και κύριον Ἰησοῦν Χριστόν παῖδα θεοῦ, ος και προκεκήρυκται υπό των προφητῶν μέλλων παραγίνεσθαι τῷ γένει των ἀνθρώπων σωτηρίας κήρυξ και διδάσκαλος καλῶν μαθημάτων. καγὼ ἄνθρωπος ὢν μικρὰ νομιζῶ λέγειν προς την αὐτοῦ ἀπειρον θεότητα, προφητικὴν τινα δύναμιν ομολογῶν, ὅτι προκεκήρυκται περὶ τούτου ον ἔφηεν νυν θεοῦ υἱόν ὄντα. ἴσθι γὰρ ὅτι ἀνωθεν προείπον οἱ προφῆται περὶ της τούτου παρουσίας γενομένης εν ἀνθρώποις». Μελίτωνος Σάρδεων, «Περὶ Πάσχα» 104, SC 123, 124, 801-811: «Οὗτος ἐστὶν ο ποιήσας τον ουρανόν και την γην, και πλάσας εν ἀρχῇ τον ἄνθρωπον, ο διὰ νόμου και προφητῶν κηρυσσόμενος, ο εν παρθένῳ σαρκωθεὶς, ο ἐπὶ ξύλῳ κρεμασθεὶς, ο εις γην ταφεὶς, ο εκ νεκρῶν ἀνασταθεὶς, και ἀνελθὼν εις τα υψηλὰ των ουρανῶν, ο καθήμενος εν δεξιᾷ του πατρὸς, ο ἔχων ἐξουσίαν πάντα κρίναι και σώζειν δι' ου ἐποίησεν ο πατήρ τα ἀπ' ἀρχῆς μέχρι αἰῶνων».

⁶⁴ Βλ. Φειδά, *Εκκλησιαστικὴ Ἱστορία Α'*, Αθήνα 1997, σελ. 182.

⁶⁵ Κ. Σκουτέρη, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 491.

⁶⁶ Εἰρηναίου Λυώνος, «Ἐλεγχος» Α', IX, 4, ΒΕΠΕΣ 5, 114,41 - 115,2. Πρβλ. του αὐτοῦ, «Ἐπίδειξις του Ἀποστολικοῦ κηρύγματος» 3, SC 62, 31. Πρβλ. και Εἰρηναίου Λυώνος, «Ἐπίδειξις», σελ. 28. Πολυκράτους Εφέσου, «Ἐπιστολή προς Βίκτωρα Ρώμης», παρὰ Εὐσεβίου Καισαρείας, «Εκκλησιαστικὴ Ἱστορία» Ε', XXIV, 6, ΒΕΠΕΣ 19, 342, 25-28.

⁶⁷ Γαῖου, «Μικρὸς Λαβύρινθος» III, ΒΕΠΕΣ 6, 24, 4-7. Ο Ωριγένης, στις «Ὀμιλίαι εις το κατὰ Λουκάν» συχνὰ ἀναφέρεται εὐθέως στους κατηχούμενους, ἐπομένως, ἦταν προφανῶς παρόντες κατὰ την ὀμιλίαις αὐτές, οἱ ὁποῖες ἴσως ἦταν και ἀκραιφνῶς κατηχητικὲς και προβαπτισματικὲς. Ωριγένους, «Ὀμιλίαι εις το κατὰ Λουκάν» VII' XXI' XXII, PG 13, 1819AB' 1855B' 1858A. Πρβλ. Κ. Καρακόλη, *Αἱρέσεις και Ἐκκλησία*, σελ. 76. Ν. Βασιλειάδη, *Ἡ Ὀρθοδοξία ἐλπὶς του κόσμου*, Α', ἐκδ. Ἀδελφότης θεολόγων «Ὁ Σωτήρ», Αθήνα 2004, σελ. 130.

⁶⁸ Κ. Καρακόλη, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 73.

⁶⁹ Εἰρηναίου Λυώνος, «Ἐλεγχος» Ε', XXX, 1, ΒΕΠΕΣ 5, 168, 31-34. Ο Ωριγένης ἐπίσης παραδέχεται την μεγάλη διαφορά που ὑπάρχει στα ἀντίγραφα των Εὐαγγελίων «ὥστε πάντα τα κατὰ Ματθαῖον μὴ συνάδειν ἀλλήλοις, ὁμοίως δε και τα λοιπὰ εὐαγγέλια». Κατ' αὐτόν, το γεγονός αὐτό οφείλεται, «εἴτε ἀπὸ ραθυμίας τινῶν γραφέων, εἴτε ἀπὸ τόλμης τινῶν μοχθηρᾶς, εἴτε ἀπὸ ἀμελούντων της διορθώσεως των γραφομένων, εἴτε και ἀπὸ των τα εαυτοῖς δοκούντα εν τη

διορθώσει ή προστιθέντων ή αφαιρούντων». Ωριγένους, «Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον ευαγγέλιον» ΙΕ', 14, ΒΕΠΕΣ 13, 355,36 - 356,15. Αναφορικά με τα αντίγραφα των βιβλίων της Παλαιάς Διαθήκης υποστηρίζει συνεχίζοντας τα εξής: «Την μεν ουν εν τοις αντιγράφοις της παλαιάς διαθήκης διαφωνίαν θεού διδόντος εύρομεν ίσασθαι, κριτηρίω χρησάμενοι ταις λοιπαίς εκδόσεσιν· των γαρ αμφιβαλλομένων παρά τοις Εβδομήκοντα διά την των αντιγράφων διαφωνίαν την κρίσιν ποιησάμενοι από των λοιπών εκδόσεων το συνάδον εκείναις εφυλάξαμεν, και τινά μεν ωβελίσσαμεν ως εν τω Εβραϊκώ μη κείμενα (ου τολμήσαντες αυτά πάντη περιελείν), τινά δε μετ' αστερίσκων προσεθήκαμεν, ίνα δήλον η ότι μη κείμενα παρά τοις Εβδομήκοντα εκ των λοιπών εκδόσεων συμφώνως τω Εβραϊκώ προσεθήκαμεν, και ο μεν βουλόμενος προσήται αυτά, ω δε προσκόπτεται το τοιούτον ο βούλεται (περί της παραδοχής αυτών ή μη) ποιήση». Ενθ' ανωτ. ΙΕ', 14, ΒΕΠΕΣ 13, 356, 15-40. Πρβλ. Του αυτού «Ομιλίαι εις Ιερεμίαν» ΙΔ', 3-4, ΒΕΠΕΣ 11, 90, 33-39: «...και κρείττους γίνονται περί α παραδιδόασι μαθήματα οι λέγοντες, ότε συνετοί όντες οι ακροαταί και ουχ απαξαπλώς παραδέχονται, αλλά αντιβασανίζουσι και ερωτώσι και εξετάζουσι το βούλημα των λεγομένων. ουτ' ουν ωφέλησα, ούτε ωφέλησέν με ουδέν εις. Επειό δε και άλλη διήγησις αναγκαία διά τα αντίγραφα τα ακριβέστερα ούτως έχοντα· ουκ ωφέλησα, ουδέ ωφέλησέ μοι ουδείς, διηγησόμεθα και ούτως έχον το ρητόν».

⁷⁰ Βλ. Φειδά, *Εκκλησιαστική Ιστορία Α'*, σελ. 182. Πρβλ. Κ. Καρακόλη, ενθ' ανωτ., σελ. 71 κ.εξ. Αλ. Σμέμαν, *Ευχαριστία*, σελ. 191.

⁷¹ Κ. Σκουτέρη, *Ιστορία Δογμάτων*, τόμος Α', σελ. 491. Ο Κύριλλος Ιεροσολύμων στις «Κατηχήσεις» του αναφέρει χαρακτηριστικά ότι στα Βαπτιστήρια Σύμβολα σε λίγα λόγια περιλαμβάνονται όλα τα δόγματα της πίστεως: «Πίστιν δε εν μαθήσει και απαγγελία κήσαι και τήρησον μόνην, την υπό της Εκκλησίας νυνί σοι παραδιδομένην, την εκ πάσης γραφής ωχυρωμένην. Επειδή γαρ ου πάντες δύνανται τας γραφάς αναγινώσκειν, αλλά τους μεν ιδιωτεία, τους δε ασχολία τις εμποδίζει προς την γνώσιν· υπέρ του, μη την ψυχήν εξ αμαθίας απολέσθαι, εν ολίγοις τοις στίχοις το παν δόγμα της πίστεως περιλαμβάνομεν... Ου γαρ ως έδοξεν ανθρώποις συνετέθη τα της Πιστεως· αλλ' εκ πάσης γραφής τα καιριώτατα συλλεχθέντα, μίαν αναπληροί την της Πιστεως διδασκαλίαν. Και όνπερ τρόπον ο του σινάπεως σπόρος, εν μικρώ κόκκω πολλούς περιέχει τους κλάδους· ούτω και η Πιστις αύτη, εν ολίγοις ρήμασι, πάσαν την εν τη παλαιά και καινή της ευσεβείας γνώσιν εγκεκόλπισται». Κυρίλλου Ιεροσολύμων, «Κατηχήσεις» Ε', 12, PG 33, 520B-521A. Για τα αρχαία βαπτιστήρια σύμβολα βλ. Κ. Σκουτέρη, ενθ' ανωτ., σελ. 499-511 και Κ. Καρακόλη, ενθ' ανωτ., σελ. 73-75.

⁷² Ωριγένους, «Διάλεκτος» ΒΕΠΕΣ 16, 366,12-15 και 367,6-10: «...πιστεύομεν ότι είληφε σάρκα ο Χριστός, ότι εγεννήθη, ότι ανήλθεν εις τους ουρανούς εν τη σαρκί η ανέστη, ότι κάθηται εν δεξιά του Πατρός μέλλων εκείθεν έρχεσθαι και κρίνειν ζώντας και νεκρούς, θεός και άνθρωπος ...ημείς δε λέγομεν Θεόν είναι τον παντοκράτορα, Θεόν άναρχον, ατελεύτητον, εμπεριέχοντα τα πάντα και μη εμπεριεχόμενον, και τον τούτου Λογον υιόν του Θεού του ζώντος, θεόν και άνθρωπον, δι' ου τα πάντα γέγονεν, Θεόν μεν κατά πνεύμα, άνθρωπον δε καθ' ό γεγέννηται εκ της Μαριάς».

⁷³ Του αυτού, «Ομιλίαι εις την Έξοδον» VIII, 4, PG 12, 354D-355A.

⁷⁴ Του αυτού, «Ομιλίαι εις το Λευιτικόν» V, 3, PG 12, 452C.

⁷⁵ Του αυτού, «Εξηγητικά εις την Α' προς Κορινθίους» IV, JTS 9 (1908), 234, 2-5. Πρβλ. ενθ' ανωτ. VII, JTS 9 (1908), 236, 5-10. Του αυτού, «Ομιλίαι εις Ιερεμίαν» Ε', 13, ΒΕΠΕΣ 11, 41,36 - 42,6. «...Όταν γαρ αρότρω επιβαλόντες την χείρα νεώματα ποιήσωσιν εν ταις ψυχαίς, κατά την γην την καλήν και αγαθήν τούτων ακουόντων, τότε σπείροντες ου σπείρουσιν επ' ακάνθαις. Εάν δε προ του αρότρου και προ του νεώματα ποιήσαι εν τω ηγεμονικώ των ακουόντων, λάβη τις τα σπέρματα τα άγια, τον περί του πατρός λόγον, τον περί του υιού, τον περί του αγίου πνεύματος, τον λόγον τον περί αναστάσεως, τον λόγον τον περί κολάσεως, τον λόγον τον περί αναπαύσεως, τον περί νόμου, τον περί προφητών, και απαξαπλώς εκάστου των γεγραμμένων, και σπείρη, παραβαίνει την λέγουσαν εντολήν πρώτον νεώσατε εαυτοίς νεώματα, δεύτερον και μη σπείρετε επ' ακάνθαις». Υπάρχει ένα περιστατικό από την εφηβική ηλικία του Ωριγένη, το οποίο διασώζει ο Ευσέβιος και δείχνει την εν γένει υπακοή του στον Κανόνα της Εκκλησίας και την αποστροφή του προς τις αιρέσεις. Μετά τον μαρτυρικό θάνατο του πατέρα του Λεωνίδα, φιλοξενήθηκε από μία πλούσια γυναίκα της Αλεξάνδρειας, η οποία είχε υιοθετήσει ένα αιρετικό, τον Παύλο. «Αλλά τούτω γε επάναγκες ο Ωριγένης συνών, της εξ εκείνου περί την πίστιν ορθοδοξίας εναργή παρείχετο δείγματα, ότι δη μυριού πλήθους διά το δοκούν ικανόν εν λόγω του Παύλου (τούτο γαρ ην όνομα τω ανδρι) συναγομένου παρ' αυτώ ου μόνον αιρετικών, αλλά και ημετέρων, ουδεπώποτε προυτράπη κατά την ευχήν αυτώ συστήναι, φυλάττων εξ έτι παιδός κανόνα εκκλησίας βδελυττόμενός τε, ως αυτώ

ρήματι φησίν που αυτός, τας των αιρέσεων διδασκαλίας». Ευσεβίου Καισαρείας, «Εκκλησιαστική Ιστορία» ΣΤ', ΙΙ, 14, ΒΕΠΕΣ 19, 351, 12-19.

⁷⁶ Ωριγένους, «Διάλεκτος» ΒΕΠΕΣ 16, 366,16 - 367,23: «...Ωριγένης είπεν· Επει άπαξ ανάκρισις γίνεται ειπείν τι εις τον τόπον της ανακρίσεως, ερώ. Όλη η εκκλησία πάρεστιν ακούουσα. Ουκ οφείλει εκκλησία εκκλησίας διαφοράν έχειν εν γνώσει, επει ουκ εστέ εκκλησία η ψευδομένη. Παρακαλώ σε, πάπα Ηρακλείδα· Θεός εστιν ο παντοκράτωρ, ο αγέννητος, ο επί πάσιν ποιήσας τα όλα· αρέσκει τούτο; Ηρακλείδης είπεν· Αρέσκει· ούτω γαρ καγώ πιστεύω. Ωριγένης είπεν· Χριστός Ιησούς εν μορφή Θεού υπάρχων, έτερος ων παρά τον Θεόν ου εν μορφή υπήρχεν, Θεός ην προ του έλθη εις σώμα ή ου; Ηρακλείδης είπεν· Θεός προ ην. Ωριγένης είπεν· Θεός ην πριν έλθη εις σώμα ή ου; Ηρακλείδης είπεν· Ναι. Ωριγένης είπεν· Έτερος Θεός παρά τούτον τον Θεόν ου εν μορφή υπήρχεν αυτός; Ηρακλείδης είπεν· Δηλονότι άλλου τινός, και ων εν μορφή εκείνου εστί πάντα κτίσαντος. Ωριγένης είπεν· Ουκούν Θεός ην Θεού υιός ο μονογενής του Θεού, ο πρωτότοκος πάσης κτίσεως, και ου δεισδαιμονούμεν πη μεν ειπείν δύο Θεούς, πη δε ειπείν ένα Θεόν; Ηρακλείδης είπεν· Τούτο με σαφές λέγεις· ημείς δε λέγομεν Θεόν είναι τον παντοκράτορα, Θεόν άναρχον, ατελεύτητον, εμπεριέχοντα τα πάντα και μη εμπεριεχόμενον, και τον τούτου λόγον υιόν του Θεού του ζώντος, θεόν και άνθρωπον, δι' ου τα πάντα γέγονεν, θεόν μεν κατά πνεύμα, άνθρωπον δε καθ' ό γεγέννηται εκ της Μαρίας. Ωριγένης είπεν· Ο επυθόμην ουκ έδοξας ειρηκέναι. Σαφήνισον ουν· ίσως γαρ ου παρηκολούθησα. Θεός ο Πατήρ; Ηρακλείδης είπεν· Πάντως. Ωριγένης είπεν· Έτερος του Πατρός ο Υιός; Ηρακλείδης είπεν· Πώς γαρ δύναται υιός είναι, εάν και πατήρ η; Ωριγένης είπεν· Έτερος ων του Πατρός ο Υιός και αυτός εστιν Θεός; Ηρακλείδης είπεν· Και αυτός εστιν Θεός. Ωριγένης είπεν· Και γίνονται εν δύο Θεοί; Ηρακλείδης είπεν· Ναι. Ωριγένης είπεν· Ομολογούμεν δύο Θεούς; Ηρακλείδης είπεν· Ναι· η δύναμις μία εστί».

⁷⁷ Του αυτού, «Υπόμνημα εις το κατά Ματθαίον ευαγγέλιον» ΙΔ', 1, ΒΕΠΕΣ 13, 254, 17-28.

⁷⁸ Του αυτού, «Εξηγήσεις εις τας Παροιμίας του Σολομώντος» ΚΒ', ΒΕΠΕΣ 16, 213, 13-21.

⁷⁹ Κυπριανού Καρθαγένης, «Επιστολή προς Μάγνον» (76η) VII, PL 3, 1143B-1144A.

⁸⁰ Διονυσίου Αλεξανδρείας, «Επιστολή προς Διονύσιον τον κατά Ρώμην», ΒΕΠΕΣ 17, 211, 17-24. Πρβλ. Κ. Καρακόλη, *Αιρέσεις και Εκκλησία*, σελ. 75.

⁸¹ Κ. Καρακόλη, ενθ' ανωτ. σελ. 73.

⁸² Ειρηναίου Λυώνος, «Έλεγχος» Α', Χ, 2, ΒΕΠΕΣ 5, 115,37 - 116,4. Πρβλ. Ιππολύτου Ρώμης, «Υπόμνημα εις τον Δανιήλ» Δ', Χ, ΒΕΠΕΣ 6, 79, 22-25: «...διά των αποστόλων ο Κυριος προσεκαλέσατο πάντα τα έθνη και πάσας τας γλώσσας και εποίησεν έθνος πιστών χριστιανών το κύριον και καινόν όνομα εν καρδια βασταζόντων». Ωριγένους, «Εξηγητικά εις την προς Ρωμαίους επιστολήν του Παύλου» VIII, 6, PG 14, 1173B. Είναι χαρακτηριστικός ο ωραίος ορισμός των Πατέρων της Ε' Οικουμενικής Συνόδου της Κων/πόλεως (553), με τον οποίο διακηρύσσουν την πίστη τους στην Παράδοση των Αποστόλων: «Φανερόν ποιούμεν ότι αεί ημείς εφυλάξαμεν και φυλάττομεν την πίστιν, την εξ αρχής παραδοθείσαν υπό του μεγάλου Θεού και σωτήρος ημών Ιησού Χριστού τοις αγίοις αποστόλοις, και παρ' εκείνων εν παντί τω κόσμω κηρυχθείσαν, και υπό των αγίων πατέρων σαφηνησθείσαν, οις διά παντός και εν πάσιν ακολουθούμεν και δεχόμεθα». Mansi, 11-12.